

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ
Καθηγητής Λαογραφίας
στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ*

Θέλοντας να παρουσιάσω το λαογραφικό έργο του τιμωμένου, κρίνω ότι λόγω του πολυποίκιλου θεματικού του εύρους και λόγω της ποσότητάς του πρέπει εξ ανάγκης να συνθέσω την παρουσίασή μου με κριτήριο το θεματικό περιεχόμενο των δημοσιευμάτων του. Στη θεώρησή μου συνοπολογίζω αδιακρίτως το έργο του που αφορά στον λαϊκό πολιτισμό του ελλαδικού, του εξελλαδικού και του γενέθλιου τόπου του, της Σάμου, πλην του «θρακικού ενδιαφέροντος» που μόλις αναφέρθηκε.

Με βάση, λοιπόν, το επιλεγέν κριτήριό μου (το περιεχόμενο των δημοσιευμάτων του) κατηγοριοποιώ το έργο του:

1. στο θεωρητικό τμήμα του
2. σε δημοσιεύματα που αφορούν σε θέματα Φιλολογικής Λαογραφίας
3. σε δημοσιεύματα που αφορούν αποκλειστικά στη Θρησκευτική Λαογραφία
4. σε δημοσιεύματα που αφορούν σε ολόκληρο σχεδόν το πάνθεον του θεματολογίου της ελληνικής Λαογραφίας, πλην των δύο προηγούμενων κλάδων της
5. σε δημοσιεύματα που σχετίζονται με την Αρχειακή Λαογραφία.

Με βάση την παραπάνω διαίρεση, εκκινώ με την ανάλυση της πρώτης κατηγορίας, με τη συμβολή του δηλαδή στη θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας.

* Ομιλία σε τιμητική εκδήλωση για τον καθηγητή Μ. Γ. Βαρβούνη του «Αρχείου Θρακικής Λογοτεχνίας» και του «Εθνολογικού Μουσείου Θράκης» (Αλεξανδρούπολη, 8 Φεβρουαρίου 2017).

Είναι αδιαμφισβήτητο, θαρρώ, το γεγονός ότι λίγοι έλληνες λαογράφοι κατέγιναν με την θεωρία της, ελάχιστοι έθεσαν στην ερευνητική της οπτική θεωρητικά ζητήματα, γενικά απέφυγαν να διατυπώσουν θεωρητικό λόγο. Ο τιμώμενος το επιχείρησε, με συγκεκριμένους τρόπους:

Α. Γράφοντας θεωρία, (α) κυρίως σχετική με τις εξελίξεις και τους μετασχηματισμούς του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού μετά τον 1950. Ο αγροτικός κόσμος δεν είναι πλέον ο «παλαιός», οι φορείς του οποίου αποτέλεσαν – μέχρι τη δεκαετία του 1960 – το μοναδικό αντικείμενο μελέτης των ελλήνων λαογράφων. Μετά τις ραγδαίες αλλαγές που επήλθαν στον ελληνικό κόσμο ως συνέπειες κυρίως του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του τραγικού Εμφυλίου, ο κόσμος της πόλης εισδύει ολοένα και δυναμικότερα στην (αργόσυρτα μεταβαλλόμενη επί αιώνες) ζωή του χωριού και μοιραία την οδηγεί στις απαραίτητες εναρμονίσεις με τον «άνωθεν» εκπορευόμενο «αστικό» πολιτισμό, χωρίς φυσικά να αποκλείονται (ανέκαθεν) οι αμφίδρομες πολιτιστικές διαδρομές.

(β) σχετική με ζητήματα που αφορούν στην καταγωγή, τους ιστορικούς όρους της εμφανίσεως της ελληνικής Λαογραφίας, τις έννοιες-κλειδιά της, κ.λπ. Από ενωρίς τον απασχόλησε η επιτόπια έρευνα και οι σχετικοί με αυτήν προβληματισμοί. Στην ενότητα των έργων του αυτής της κατηγορίας εντάσσω τις συμβολές του:

- Σύγχρονοι προσανατολισμοί της ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 1993 (Πορεία)

- Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ως ορόσημο για τον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό (Κομοτηνή 1994, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης)

- Η ανακάλυψη του Βυζαντίου στο χώρο της ελληνικής λαογραφίας (Θεσσαλονίκη 1998, Βάνιας)

- Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας (Αθήνα 1994, 2000², 2007³, Οδυσσέας)

- Εξελίξεις και μετασχηματισμοί στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό, Θεσσαλονίκη 1995 (Fragmenta)

- Θεωρητικά της ελληνικής λαογραφίας (Αθήνα 1997, Ελληνικά Γράμματα)

- Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και θρησκευτική λαογραφία (Αθήνα 1995, 2001² 2008³, Οδυσσέας). Τονίζω εδώ ότι σ' αυτό το πόνημά του περιγράφονται για πρώτη φορά και αναπροσαρμό-

ζονται τα περιεχόμενα του νεοπαγούς τότε κλάδου της Θρησκευτικής Λαογραφίας.

Β. Γράφοντας θεωρία για τις σχέσεις της Λαογραφίας με τις επιστήμες ή για την σχέση της με καίριους παράγοντες που καθόρισαν την μεταπολεμική πορεία της, π.χ. *Ελληνικός λαϊκός πολιτισμός και τουρισμός* (Αθήνα 2013, Πεδίο).

Γ. Επιμελούμενος / συνεπιμελούμενος επιστημονικούς τόμους με θεωρία ή με βιβλιογραφία περί την ελληνική Λαογραφία και επιμέρους νεωτερικούς κλάδους της:

- *Ασεμνη Ελληνική Λαογραφία. Αναλυτική βιβλιογραφία*, Αθήνα 2013, σε συνεργασία με τον Μηνά Αλ. Αλεξιάδη (Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα)

- *Ελληνική Λαογραφία: Ιστορικά, θεωρητικά, μεθοδολογικά, θεματικές*, τ. 1 και 2, Αθήνα 2012, σε συνεργασία με τον εδώ υπογραφόμενο (Ηρόδοτος – Σειρά: Laographia. Edenda curat M. G. Meraklis – IV). Το έργο αυτό, επιτρέψατέ μου να το αναφέρω, αν και νιώθω πως «ευλογώ τα γένια μου», έχει τύχει μέχρι σήμερα ευμενών κριτικών από τους συναδέλφους λαογράφους, διότι, για πολλούς λόγους, φαίνεται πως εκάλυψε κάποιο κενό στην σχετική ελληνική βιβλιογραφία, κατά το παράδειγμα ανάλογων επιστημονικών και εκδοτικών προσπαθειών του εξωτερικού (βλ. π.χ. αυτήν του αειμνήστου λαογράφου καθηγητή Alan Dundes).

Δ. Με τη συγγραφή επιστημονικών τόμων σχετικών με το έργο και τη συμβολή σημαντικών ελλήνων λαογράφων στην εξέλιξη της επιστήμης μας. Η εξιστόρηση του βίου του σκαπανέως της, ο στοχασμός επί του έργου του, ακόμη βεβαίως και η αναθεώρηση τυχόν έωλων περί αυτού κρίσεων και συμπερασμάτων, συνιστά κατ' εμέ θεωρία Λαογραφίας. Εδώ εντάσσω τα πονήματά του:

- *Ο καθηγητής Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης και η Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα 2016 (ΔΠΘ / Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών / Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας – Εργαστήριο Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας – Σειρά: Μελέτες Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας 2, σε συνεργασία με τις εκδόσεις Ινστιτούτο του Βιβλίου – Καρδαμίτσα)

- *Ο Γεώργιος Α. Μέγας (1893-1976) και η επιστημονική οργάνωση των ελληνικών λαογραφικών σπουδών*, Θεσσαλονίκη 2016 (Αντ. Σταμούλης).

Με βάση την ταξινόμηση που επιχειρήσα, συνεχίζω με την ανάλυση του συγγραφικού του έργου σχετικού με την *Θρησκευτική Λαογραφία*.

Υπενθυμίζω εν συντομία ότι ο βασικός όρος «*θρησκευτική συμπεριφορά*» που διατρέχει πλέον τις μελέτες *Θρησκευτικής Λαογραφίας* είναι μια πολυσύνθετη, ευρύχωρη έννοια, αφού περιλαμβάνει συμπεριφορές, οι οποίες χαρακτηρίζουν τη σχέση ανθρώπου - θείου, το σύνολο των σχέσεων που μπορεί να αναπτύξει ο πιστός με τη θρησκεία του, την *do ut des* βασική σχέση κάθε θρησκευτικού πολιτισμού ειδικότερα, τη μελέτη των ενοριών και του ενοριακού συστήματος (π.χ. βλ. *Αγία Τριάδα Παγώνδα. Ιστορικά και λαογραφικά μιας σαμιακής ενορίας*, Αθήνα 1999, *Ιερός Ναός Αγίας Τριάδος Παγώνδα Σάμου*), τις οικονομικές και κοινωνικές παραμέτρους αυτών των σχέσεων (π.χ. *Λαϊκή λατρεία και αφιερωτική πρακτική στην Τήλο. Σχόλια για την οικονομική βάση της παραδοσιακής θρησκευτικότητας*, Ρόδος 1999, *Δήμος Τήλου*), τις επιβιώσεις (ως εγκαταλείμματα) των προχριστιανικών ιδεολογιών και πρακτικών στη λαϊκή πίστη και κυρίως στη λατρεία, κ.λπ.

Η ανάπτυξη αυτού του συγκεκριμένου κλάδου της ελληνικής Λαογραφίας υποστηρίζω ότι οφείλεται στο έργο του τιμωμένου, επειδή αφ' ενός του προσέδωσε άλλον επιστημονικό προσανατολισμό και επειδή αφ' ετέρου τον εξελίσσει διαρκώς και τον εμπλουτίζει, τόσο με το προσωπικό του ερευνητικό και συγγραφικό έργο, όσο και με αναθέσεις σχετικών μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών, με ομιλίες, διαλέξεις, κ.λπ. Αναφερόμενος στη διεύρυνση του όρου συνυπολογίζω και την ανακάλυψη νέων πηγών της έρευνάς της, π.χ. τα κείμενα των νεομαρτύρων, σημαντικών πηγών μελέτης της λαϊκής καθημερινότητας κατά την περίοδο της συγγραφής τους (βλ. ενδεικτικά *Λαογραφικά των Νεομαρτύρων*, Κομοτηνή 1998, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης).

Πρώτο σημαντικό πόνημα - αποτέλεσμα της ενασχόλησής του με τη *Θρησκευτική Λαογραφία* είναι - κατ' εμέ κρίνοντα - το *Λαϊκή λατρεία και θρησκευτική συμπεριφορά των κατοίκων της Σάμου* (Αθήνα 1992, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου»). Είναι σημαντικό τόσο για την θεματολογία του *καθ'αυτήν*, αλλά κυρίως διότι ο συγγραφέας του υιοθετεί ένα άλλο επιστημονικό *paradigm* (για να θυμηθώ τον Kuhn), το οποίο πραγματώνει οικειοποιούμενος ένα νεωτερικό ύφος ανάλυσης και θεώρησης των πραγμάτων. Επιπλέον, πολύ σημαντικό, επεκτείνει τα όρια του θέματός του στον αστικό πλέον χώρο, στον αστικοποιούμενο ήδη αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χώρο της Σάμου.

Τον νεωτερικό αυτόν κλάδο του Θρησκευτικού και Πνευματικού Βίου ο τιμώμενος υπηρέτησε από το ξεκίνημα της ακαδημαϊκής του πορείας και τον διακονεί μέχρι σήμερα, με ιστορικές θεωρήσεις του φαινομένου, με διαχρονικές εξεικονίσεις καθ' όλον τον 20ό αιώνα. Τέτοιου είδους εργασίες, από τις εκατοντάδες που κυκλοφορούνται διάσπαρτες σε ποικίλα περιοδικά και συλλογικούς ή τιμητικούς τόμους, μπορεί ο ενδιαφερόμενος να μελετήσει, συνειλεγμένες πλέον, στους τόμους:

- *Μελετήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, τ. Α'. *Εθιμική και θρησκευτική Λαογραφία*, Εάνθη 2003 (Σπανίδης), όπου έχουν ανατυπωθεί μελετήματα που αναφέρονται στην εθιμική λαογραφία, αλλά και την παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά του ελληνικού λαού που συζητούμε

- *Σαμιακά λαογραφικά και εκκλησιαστικά σύμμικτα*, τόμος 1, Αθήνα 2001, τ. 2, Αθήνα και τ. 3, Αθήνα 2005 (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Σάμου), ένα πανόραμα της λαϊκής θρησκευτικής συμπεριφοράς του σαμιακού λαού και της εκκλησιαστικής ιστορίας του νησιού, που συμβάλλει σε αυτό που αποκαλούμε «σαμιακές σπουδές», και στο οποίο ο συγγραφέας έχει αφιερώσει το μεγαλύτερο μέρος της ερευνητικής και συγγραφικής του δραστηριότητας.

Εξακολουθώ πάντως να πιστεύω, πολλά έτη αφ' ότου έχω συγγράψει τις σχετικές βιβλιοπαρουσιάσεις, ότι τομή στη συγγραφική του πορεία συνιστούν οι μονογραφίες του *Νεοελληνικά λαϊκά επιτύμβια επιγράμματα* (Παπαζήσης, Αθήνα 2007) και *Νεοελληνικοί εθιμικοί εκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί* (University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002). Τα επιχειρήματα που επικαλέστηκα στην παρουσίαση του πρώτου από τα παραπάνω πονήματος ήταν:

- το πρωτότυπο και αδιερεύνητο του θέματός του, αφού η μέχρι τότε ελληνική βιβλιογραφία περί το θέμα περιοριζόταν σε σποραδικές και περιορισμένες τον αριθμό αναφορές, ασχέτως αν η «μελέτη του θανάτου» ως ξεχωριστός επιστημονικός κλάδος («Θανατολογία») είχε αναπτυχθεί στην Ευρώπη ήδη από το 1950.

- ο τρόπος που πραγματεύεται το θέμα. Θεωρώ ότι μετέρχεται πλέον μια σύγχρονη θεώρηση: πραγματοποιεί εμπράκτως την προσέγγιση της Λαογραφίας με την Κοινωνική Ανθρωπολογία και τις συναφείς ανθρωπιστικές σπουδές. Το έργο αυτό θεωρώ, λοιπόν, ότι είναι οριακό, γιατί τον οδηγεί στις μεγάλες τομές που άνοιξε στον χώρο της Θρησκευτικής Λαογραφίας με τα σύγχρονα λαογραφικά της ελλη-

νικής θρησκευτικής συμπεριφοράς. Όσο για το δεύτερο, το *Νεοελληνικοί εθιμικοί εκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί*, στο οποίο συγκεντρώνονται, ταξινομούνται και αναλύονται 747 σχετικές περιπτώσεις, θεωρώ πως η μεθοδολογία του αποτελεί υπόδειγμα για την έκδοση αναλόγων εργασιών.

Στην κατηγορία των νεωτερικών έργων του εντάσσω:

- τον τόμο *Νεωτερική ελληνική λαϊκή θρησκευτικότητα. Συναγωγή μελετών θρησκευτικής λαογραφίας* (Θεσσαλονίκη 2014, Μπαρμπουνάκης), όπου συγκεντρώνονται τριάντα μελετήματα νεωτερικής θρησκευτικής λαογραφίας, δημοσιευμένα και αδημοσίευτα, γραμμένα μεταξύ των ετών 2005 και 2013, μελετήματα που αφορούν στην σύγχρονη θρησκευτική ζωή, τόσο στο αστικό περιβάλλον, όσο και στην επαρχία, όπου συστηματικά «εξάγονται» και υιοθετούνται από τον εκεί λαό παρόμοιες εθιμικές και τελετουργικές μορφές. Τονίζω από δική μου εμπειρική παρατήρηση (το αποδεικνύει και ο κ. Βαρβούνης) το γεγονός ότι σχεδόν οι νέες μορφές της θρησκευτικής συμπεριφοράς απέκτησαν καινούργια λειτουργικότητα, καθώς παρατηρείται σε αυτές μαζική συμμετοχή του λαού και αρκετή φυσικά *εκκοσμίκευση*. Κρίνω πως οι λειτουργίες της αυτές αξίζουν μεγαλύτερης προσοχής από οτιδήποτε άλλο...

- τον τόμο *Λαϊκή θρησκευτικότητα στον ελληνικό αστικό χώρο. Μελετήματα νεωτερικής θρησκευτικής λαογραφίας* (Θεσσαλονίκη 2014, Αντ. Σταμούλης), στον οποίο περιλαμβάνονται δέκα σχετικά μελετήματα νεωτερικής θρησκευτικής λαογραφίας.

- τον τόμο *Λαϊκή θρησκευτικότητα και εθιμικές πρακτικές. Μελετήματα θρησκευτικής και κοινωνικής λαογραφίας* (Αθήνα 2014, Ηρόδοτος, σειρά *Laographia XI*. *Edenda curat M. G. Meraklis*). Τον θεωρώ πολύ σημαντικό, εκφράζω απλώς την ένστασή μου για την ανάμεικτη θεματολογία του, την συνύπαρξη δηλαδή εκεί εργασιών παλαιότερων μορφών παραδοσιακής θρησκευτικής συμπεριφοράς (από διαφόρους ελληνικούς τόπους) και νεωτερικών. Στον τόμο αυτό περιλαμβάνονται σαράντα πέντε μελετήματα θρησκευτικής, εθιμικής και κοινωνικής λαογραφίας.

Επειδή η σχέση μαγείας και θρησκείας ήταν ανέκαθεν στενότητα κρίνω πως αξίζουν εδώ μιας σύντομης αναφοράς οι συνεργασίες του με εξέχοντες έλληνες επιστήμονες - ερευνητές για την έκδοση μαγικών κωδίκων, στις οποίες ανέλαβε κατ' αποκλειστικότητα τη λαογραφική επιμέλεια. Είναι πασίδηλη θαρρώ η συμβολή τους στις γνώσεις μας για τη μαγεία. Εδώ συγκαταριθμώ τους κώδικες:

- *Εξορκισμοί του Ιερομονάχου Βενέδικτου Τζανκαρόλου (1627). Editio Princeps. Εισαγωγή, κείμενο, σχόλια*, Αθήνα 2008, σε συνεργασία με τον αείμνηστο Μανόλη Παπαθωμόπουλο (Αλήθεια – Λόγος Ελληνικός, αρ. 1).

- *Λαογραφικά του κώδικα 666 της Μονής Μεταμορφώσεως Μεγάλου Μετεώρου*. Αθήνα 2011 – Γραφείον Δημοσιευμάτων της Ακαδημίας Αθηνών, σε συνεργασία με τον αείμνηστο Δημ. Σοφιανό (Ακαδημία Αθηνών – Πραγματεία της Ακαδημίας Αθηνών, αρ. 64).

Τέλος, την αισθητή έλλειψη του επιστημονικού χρηστικού λεξικού όρων σχετικών με την ελληνική λαϊκή θρησκευτικότητα εκάλυψε ήδη ο κ. Βαρβούνης με το *Θεμελιώδεις έννοιες και μορφές της ελληνικής θρησκευτικής λαογραφίας* (Αθήνα 2013, Στρατηγικές Εκδόσεις Ιω. Φλώρου). Θεωρώ περιττόν να αναφερθώ στην αξία τέτοιων εγχειρημάτων. Μακάρι κάποτε να αποκτούσε ανάλογο λεξικό η ελληνική Λαογραφία στο σύνολο του θεματικού της κόσμου.

Συνεχίζω με την ανάλυση του συγγραφικού έργου του, σε θέματα που καλύπτουν ολόκληρο σχεδόν το πάνθεον του θεματολογίου της ελληνικής Λαογραφίας, πλην των προαναφερθέντων θεμάτων.

Αναφέρομαι στα εκατοντάδες άρθρα και τις εργασίες που έχει συνθέσει κατά καιρούς από την αρχή της δεκαετίας του 1980 και εξής και έχουν ως θεματολογία τον πολυποίχιλο κόσμο του λαϊκού πολιτισμού, σε όλες τις εκφάνσεις του, ιδίως οι περί τον εθιμικό και τον κοινωνικό βίο, όχι μόνον του σημερινού ελλαδικού χώρου, αλλά και του κυπριακού, του μικρασιατικού, του (ιστορικού) ποντιακού, του κατωιταλικού, της αθωνικής πολιτείας, κ.λπ., στη διαχρονία του κυρίως, το τονίζω. Αναφέρομαι, δηλαδή, στο τεράστιο ποσοτικά αυτό έργο που συνέθεσε στο πλαίσιο της λογικής των ελλήνων λαογράφων να αποδώσουν, κατά το δυνατόν επαρκέστατα, τον κατακερματισμένο σε εκατοντάδες ομοιογενείς (αλλά διόλου όμοιες) ψηφίδες που απάρτιζαν τον ετερογενή από τη φύση του (και τους όρους δημιουργίας του) ελληνικό «παραδοσιακό» πολιτισμό. Αναφέρομαι στην τεράστια ποσοτικά παραγωγή του που αφορά στη μελέτη της διαχρονίας του ελληνισμού, από τα αρχαία και τα μεσαιωνικά χρόνια μέχρι τα όρια ανάμεσα στο παραδοσιακό και το σύγχρονο, τα οποία - για λόγους συμβατικών και μεθοδολογικών - τοποθετούμε στις αρχές του 1960 κατά μέσον όρον.

Εννοώ, προς αποφυγήν παρεξηγήσεων, την μελέτη της διαχρονίας χωρίς ουδεμία προσπάθεια αποδείξεως συνεχειών και άλλων φληναφημάτων που καταλογίζουν αστόχαστα στη Λαογραφία κάποιοι «φί-

λοι» ακόμη και στους σύγχρονους τους θεράποντες. Αντιθέτως, επιστρέφω την κατηγορία σε κάποιους από εκείνους συνεχίζουν να προβάλουν ως κύριο δῆθεν και διαφοροποιητικό στοιχείο της Λαογραφίας και της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας τη μελέτη από τη δεύτερη της ετερότητας στον δῆθεν ομογενοποιημένο (κατά την επιστημονική θεώρησή του) λαό της υπαίθρου: μα η μελέτη του κατακερματισμένου σε εκατοντάδες ψηφίδες - κοινότητες παραδοσιακού πολιτισμού και η ανάδειξη κάθε μιας εξ αυτών είναι η ισχυρότατη απόδειξη της υφιστάμενης και μελετώμενης ετερογένειας, της διαφορετικότητας του παραδοσιακού πολιτισμού, που μελετούν ενσυνειδήτως ή μη οι έλληνες λαογράφοι προ πολλών δεκαετιών.

Όλα αυτά τα επιμέρους θραύσματα του ετερογενούς λαϊκού μας πολιτισμού τα έχει συμπεριλάβει (επωφελώς για τους μελετητές) κατά καιρούς σε συγκεντρωτικούς τόμους, από τους οποίους αναφέρω ενδεικτικά:

- *Μυθολογικά και λαογραφικά μελετήματα*, Αθήνα 1990 (Τάκης Μιχαλάς).
- *Όψεις και μορφές του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού*, Αθήνα 2001 (Ποιότητα).
- *Λαογραφικά εφήμερα. Μικρά κείμενα για την ελληνική λαογραφία*, Αθήνα 2000 (Τυπωθήτω).
- *Μικρά Λαογραφικά*, Αθήνα 2000 (Παπαζήσης).
- *Λαογραφικά δοκίμια*, Αθήνα 2000 (Καστανιώτης).
- *Λαογραφικά μελετήματα της Ρωμιοσύνης*, Αθήνα 2010 (Αθως).
- *Σαμιακά λαογραφικά και εκκλησιαστικά σύμμεικτα*, τόμοι Α' και Β', Αθήνα 2001 και 2002 (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ν. Σάμου).
- *Ο κύκλος του χρόνου στο λαϊκό πολιτισμό των Ποντίων (μέσα 19^{ου} αι. - 1922)*, Αθήνα 2015, σε συνεργασία με την Μαρία Τριπερίνα (Επιτροπή Ποντιακών Μελετών - Αρχείον Πόντου, Παράρτημα αρ. 35).
- *Σύλλεκτα σαμιακού λαϊκού πολιτισμού και εκκλησιαστικής παράδοσης 1. Σαμιακά παραδοσιακά και νεωτερικά λαογραφικά*, Θεσσαλονίκη 2016 (Ιερά Μητρόπολις Σάμου και Ικαρίας / Κέντρο Εκκλησιαστικών, Ιστορικών και Πολιτισμικών Μελετών - Σειρά: Επιστημονικών Μελετημάτων 2, σε συνεργασία με τον Εκδοτικό Οίκο K. & M. Αντ. Σταμούλη).

Συνεχίζω με την ανάλυση της τελευταίας κατηγορίας του συγγραφικού έργου του, που αφορά στην *Αρχαιακή Λαογραφία*.

Ο κ. Βαρβούνης είχε την τύχη να ανατραφεί και να ανδρωθεί επιστημονικά μέσα σε ένα πλούσιο κόσμο αρχείων, αυτόν της ιδιαίτερης πατρίδας του, με τον οποίο συνήψε ανταποδοτική σχέση, όπως συμβαίνει σ' αυτές τις περιπτώσεις: τον αποκάλυψε και εκείνος τον βοήθησε στην επιστημονική του ανέλιξη. Δημοτολόγια, ληξιαρχικά βιβλία, δικαιοπρακτικά έγγραφα, ημερολόγια, επιστολές, εφημερίδες, περιοδικά, κώδικες μονών, επιγραφές, κ.λπ. ανήκουν στις προσφιλείς στον τιμώμενο πηγές μελέτης. Εμφαίνω ιδίως στη μελέτη του τύπου, τους κώδικες των ναών, τις επιγραφές. Ενδεικτικοί της θεματολογίας αυτής τόμοι είναι οι επόμενοι:

- *Μοναστική ζωή και παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά. Η μαρτυρία του κώδικα της Ιεράς Μονής Αγίας Ζώνης Σάμου*, Αθήνα 1998 (Ελληνικά Γράμματα). Εκδίδεται, σχολιάζεται και μελετάται ο εν λόγω κώδικας.

- *Εκκλησιαστική ρητορική και παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά στη Σάμο του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1999 (Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου»). Εκδίδονται και σχολιάζονται (συν τοις άλλοις) ανέκδοτοι λόγοι του Μητροπολίτου Σάμου και Ικαρίας Δανιήλ Κομνηνού (και του πρωτοσύγκελου Παρθενίου) που παραδίδονται σε χειρόγραφα της Ιεράς Μητροπόλεως Σάμου. Στο β' τμήμα του τόμου παρουσιάζεται και σχολιάζεται χειρόγραφο της συλλογής, που εμπεριέχει εκκλησιαστικά ρητορικά κείμενα του 19^{ου} αι.

- *Η μοναστηριακή ζωή στη Σάμο (τέλη 18^{ου} - 19^{ου} αι.)*. Η μαρτυρία των κωδίκων της Ιεράς Μονής Τιμίου Σταυρού Σάμου, Αθήνα 2005, σε συνεργασία με την Τατιάνα Γεωργάκη-Ιωάννου (Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου»). Σ' αυτόν εκδίδονται σχολιασμένοι οι κώδικες της Ιεράς Μονής Τιμίου Σταυρού Σάμου.

- *Το Αρχείο του «Λαογραφικού Φροντιστηρίου» του Γ. Α. Μέγα*. Αναλυτικός Κατάλογος, Αθήνα 2007, σε συνεργασία με τον Γ. Χ. Κούζα (Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία – Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, Παράρτημα αρ. 12). Μετά από σχετική εισαγωγή καταλογογραφούνται αναλυτικά τα περιεχόμενα των χειρογράφων συλλογών πρωτογενούς λαογραφικής ύλης του «Λαογραφικού Φροντιστηρίου» που οργάνωσε ο καθηγητής και ακαδημαϊκός Γεώργιος Α. Μέγας, διά των φοιτητών του, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

- Όσον αφορά στη Θράκη, κατ' εξαίρεσιν, αναφέρω το σημαντικό έργο *Ο κώδικας της κοινότητος Μαρωνείας*. Εισαγωγή, έκδοση, σχόλια, Κομοτηνή & Κατερίνη 2014, σε συνεργασία με τον Παναγ.

Τζουμέρκα (Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής – Κέντρο Θρακικών Μελετών: Παράρτημα 8 της «Θρακικής Επετηρίδας» - εκδόσεις Μάτι).

Συμπέρασμα

Ο κ. Μανόλης Γ. Βαρβούνης έχει να επιδείξει πλούσιο ερευνητικό και συγγραφικό έργο. Το αποδεικνύουν, πλην των άλλων τεκμηρίων που προσεκόμισαν απόψε οι ομιλητές, οι τιμητικές διακρίσεις που έχει λάβει στο εσωτερικό και το εξωτερικό και οι χιλιάδες ετεροαναφορές στο έργο του. Τονίζω και πάλιν τη συμβολή του στην έρευνα και τη μελέτη της Θρησκευτικής Λαογραφίας, στην παραδοσιακή της και την συγχρονική μορφή και τη συμβολή του στην ανάπτυξη των τοπικών σπουδών (ιδιαιτέρως της Σάμου), με κύρια εργαλεία την αυτοαναφορική του σχέση με τον πολιτισμό της και τη βαθειά γνώση του λαϊκού πολιτισμού.

Αποτελεί, τέλος, ένα από τα παραδείγματα - εξαιρέσεις πρωτοβάθμιων καθηγητών, οι οποίοι μετά την εκλογή τους στην ανώτερη βαθμίδα του Καθηγητή συνεχίζουν αδιάκοπα την ερευνητική και συγγραφική τους δραστηριότητα. Το σχετικά νεαρόν της ηλικίας του προοιωνίζεται πλουσιότερη παραγωγή.

